

Natur och växtvärld i Silvberg

av Carl Gustaf Färje

I mellersta Dalabergslagen är Silvbergs socken belägen. Den omfattar 14.905 har och utgör till största delen ett kuperat skogs- och bergområde med sjöar, tjärnar och vattendrag i sänkorna. Socknen gränsar i norr och nordväst mot Gustafs och Stora Tuna socknar, i Öster mot Säter och i söder mot Norrbärke socken.

De högsta bergskränen äro Gläcksberget (340 m) i södra sockendelen, Silvberget söder om Silvbergs-Gruvsjön (339 m), Knutsboberget (333 m), Stora

berget (329 m) och Rönnerberget (319 m). De fyra sistnämnda äro belägna i norra höglandet i riktning mot Gustafsgränsen.

I centrum av detta högland ligger östra Silvbergs gruva och den närbelägna Gruvsjön liggande på 266 m.ö.h. vilket sannolikt är socknens högsta sjönivå. Den har sitt utlopp mot nordost till den 85 m lägre liggande Dammsjön i Gustafs. Från sjön Råmen löper socknens största vattendrag Tunaån genom sjöarna Tunsan, Siksjön, Järsjön, Lilla och Stora Ulvsjön samt Grängen för fortsättning genom Stora Tuna mot Dalälven. I Lilla Ulvsjön utmynnar också vattnen från Visthustjärn, Långsjön samt Lilla och Stora Noran. Bondhyttesjön, Gläcken och Långalen med tillopp från Dammsjön och Jutbosjön äro källor till Matshytteån i Norrbärke. Den lilla tjärnen Pannlappen i sydöstra sockendelen bildar eget vattendrag mot sydväst till Matsboån. Till Ljusteråns vattensystem hör Björkljustern, Stensjön och Risshyttesjöarna med

tillopp från Källarbosjön. Lilla och Stora Gloten slutligen, den sistnämnda mest inom Säter, har sitt utlopp mot Stora Norn och Dalälven i Hedemora socken.

Åtmistone två områden hyser förekomst av urkalk, nämligen ett östra mellan Dalkarlsbo och Risshyttan, samt ett västra vid eller omkring Lilla Ulvsjön. Den lilla holmen Limön i denna sjö är en av socknens artrikaste lokaler. Åtminstone två växter ha här sina enda förekomster i Silvberg nämligen purpurknipprot (*Epipactis atrorubens*) och murruta (*Asplenium ruta muraria*). Båda äro rariteter. Av de 144 arter som noterats från ön kan bl.a. nämnas: Blåsippa, gullviva, vildlin, sandviol, vårärt, skogsvicker, skogssallat, måbär, spärrlosta, träjon samt den sällsynta klubbstarren (*Carex Buxbaumi*).

Flaxan är en kilometerlång halvö i norra delen av samma sjö. Där kan man finna backsmörblomma, underviol och skogstry samt även skogsklocka, i varje fall före sportstugebebyggelsens tillkomst var arten tämligen rikligt förekommande.

I sluttande blandskogsterräng vid Ulvshyttans bruk förekommer skogsvicker, flenört, skogstry, brudsporre och den sällsynta skogsknipprotten. Nära Ulvsjön finns eller har funnits något större träd av lind (*Tilia cordata*). I ån från Järsjön frodas bladvass, sjösäv, grodmöja, notblomster, svalting och gul näckros.

Gyllingen kallas Järsjöns smala, nedre del mot norr. Mot öster kantas sjön av en bergsida vars krön är 122 m högre än sjöns nivå. Järsjön, Siksjön och Tunsan är skogskantade gränssjöar mot Norrbärke. Vid Polacksund och längs Siksjön är vegetationen yppig och florán allmän men något artfattig. Videsnår, pors, starr och kråklöver kläder stränder och kärr medan brunrör, vägtistel, krustistel och enstaka kungsljus kantar vägarna.

Vid Stora Bråfall förekommer bl.a. tibast och malört, den sistnämnda måhända en odlingsrest. På igenväxta småtegar, betesmark och gläntor dominerar älgört, midsommarblomster, björnfloka och höga gräs. Strax söder om vattendraget finns även vårärt.

Glücksberget är vattendelare och utgör geografiskt centrum i södra sockendelen. Byn Finnmarken vid bergets västsida har högt och öppet läge med vida utsikter västerut över skogar och sjöar. Barrskogen är rikt blandad med lövträd ss gråal, björk, asp och rönn. På ängsbackar och täkter i byns närhet lyser midsommarblomster, rödklint och slätter-

fibbla och i våta diken ser man strätta, brudborste, slätterblomma och knapptåg. Vallörthybriden (*Symphytum asperum* X *officinale*) förekommer sparsamt nära bebyggelsen både i Finnmarken och Norbo. Den är sannolikt odlingsrest. Vid Norbo, norr om Stora Noran, växer måbär, vändelrot, brudborste och lundvete, som samtliga är ganska allmänna i Silvberg. Mindre vanlig är åkerbär (*Rubus arcticus*) som enstaka och sporadiskt uppträtt här.

Nordost om Lilla Noran höjer sig det lilla Gumsberget (267 m) med malmhaltigt berg i dagen. Vid dess sydsida har Silvberg sin enda växtlokal för sötvedel (*Astragalus glycyphyllus*) och där förekommer även bergglim och hässlebrodd.

Berg i dagen har också den angränsande höjden i öster (punkt 291) och på vars krön man finner smärre kratrar och slagghögar efter malmbrytning. Området är här botaniskt sett mycket magert eller halvsterilt. Strax nedom berget mot SO är Vallens f.d. fäbodtäkt belägen. I dess syd-stsluttning finner man delvis igenväxta slätter- och betesmarker omgivna av grova, yviga granar. I gläntorna frodas skogsklöver, rödklint, ängs- och skogskovall och längs de slybeväxta diken växer brudborste och liljekonvalj.

Knappt en kilometer i söder är Kutbo-Dammsjön belägen och några hundra meter öster om denna står Kutbo ensamma ödegård i en östsluttning mot den lilla Bondhyttesjön. Mest märkbar vid gården är en stor, gammal ask (*Fraxinus exelsior*) och bland högt grässly vid en uthusgavel växer vitplister i myckenhet. Av örtfloran på skogsbackar nedom gården märkes bl.a. gökärt, stor blåklocka, blåsuga och brudsporre. Sparsamma inslag av unga lönnar förekommer här, liksom i andra trakter av socknen där skogsmarken är bördig och skyddad.

Vid Bondhyttan växer bl.a. backsmörblomma och tibast. I en skogsbacke ned mot Björkljustern har hästfibblan (*Arnica montana*) sin numera enda kända sockenlokal. De rätt stora, mörkgula blomkorgarna i grupper höjda några decimeter över fältskiktet är verkligen en utsökt dekor i en skogsglänta. I vikarna av den stora Björkljustern lyser gula och vita näckrosor, av vilka de vita äro mindre allmänna än de gula i silvbergs-sjöarna. Notblomster förekommer både här och i sjön Gläcken. Strandvegetationen domineras i allmänhet av flaskstarr, topplösa och fräkenarter.

Vattendraget från Gläcken utmynnar i sjön Långalens nordöstra ände strax väster om Gullgården. På torra backsluttningar öster om denna gård lyser ståtliga kungsljus tillsammans med knölklocka, gråbo och gulmåra. Spar-

samma förekomster av besksöta ser man här liksom på andra håll i socknen. På västra strandsluttningen vid Långalens mitt, nedom Bruntbo har socknen sin enda lokal för bergmynta eller dosta (*Satureja vulgaris*), och där finns även smörboll och videört. På strandkärr vid Ingevallsbo nära norrbärkegränsen utgöres floran av allmänna arter såsom pors, videört, blåtåtel, grenrör, kärrsilja och kärrspira. Vid ett dike uppe i byns utkant har jag noterat en ovanlig form av strätta med blomställningar i mera rundade och mindre flockar än den vanliga.

Växten förekom i endast ett exemplar och var mer grenig än den vanliga strättan.

Mellan Långalen och Jutbosjön är gamla Jutbo gård belägen och några kilometer söder om denna, mot norrbärkegränsen, ligger Nya Jutbo. På ett änge vid vägen nära detta ställe var i somras en riklig förekomst av gullklöver (*Trifolium agrarium*). Arten är dock mer eller mindre tillfällig. I övrigt består floran av mycket allmänna arter såsom mårör, mjölke, åkertistel, slätterfibbla och grenrör. Någon kilometer mot öster reser sig Jutbo klack (punkt 308) med utsikt över skogslandet i socknens sydöstra hörn. Några igenväxta fäbodtäkter bryter i någon mån den triviala och enformiga vegetationstypen.

På skogsängar och källsluttningar mot den lilla Jutbosjön finner man den resliga gräsullen (*Eriophorum latifolium*) tillsammans med kärrtistel, slätterblomma, humleblomster och skogssäv. Vid källdragen lyser grupper av mörkblå tätört och vit ögonpyrola.

Den lilla byn Lövåsen är en isolerad utpost av den fasta bebyggelsen med väg från Bondhyttan. Den har högt och öppet läge med utsikt mot söder och sydväst. På sydvästsluttande, numera ej brukade åkrar, frodas buskmåra, häckvicker, skogsklöver, gökärt, ängsnejlika och blekstarr, men mest dominerande är fyrkantig johannesört, mjölke och åkertistel. I terrängen nära odlingarna växer enstaka buskar av brakved och olvon. Även här står något enstaka exemplar av vallörthybriden som odlingsrest nära bebyggelse.

Vid Lilla Gloten och Dammsjön förekommer bl.a. smörboll (*Trollius europaeus*), som för övrigt ej är ovanlig i östra sockendelen.

Norr om Björkljustern vidtar en något artrikare vegetationstyp än i södra sockendelen. Detta förhållande är gynnat av ett kalkhaltigt område med en sträckning från Säterhället mot Rusgården och Dalkarlsbo-Knutsbo. På skogsängar och backsluttningar vid Nyhyttan och Fiskarbo kan man finna stor blåklocka, jungfrulin och darrgräs, vilka äro ganska

vanliga inom nämnda område. Skogsmarkerna domineras av gran med inslag av lövträd. I vikarna av Stensjön och Risshyttjesjöarna blommar näckrosor, grodmöja och vattenpilört. Strandvegetationen utgöres av flaskstarr, vass-starr, strätta, kärrsilja, topplösa och svalting. På skogs- och ängsbackar mellan Bröta och Risshyttan prunkar rödklint, gulvial, stor blåklocka, skogsklöver och björnfloka. Den nordliga fjällnejlika (*Viscaria alpina*) är representerad inom Silvberg på några få lokaler, bl.a. norr om Risshyttan på en gammal kärrväg, en sidoväg till den nuvarande. I denna trakt har man också funnit den sällsynta ormbunken kambräken (*Blechnum spicant*).

En bördig och artrik växtlokal är även Risshyttehagen där Silvberg har sin enda fyndplats för den praktfulla orkidén guckusko (*Cypripedium calceolus*). På samma skogskärr finner man nattviol, skvattram, ormbär, blåsippa, tibast och den sällsynta oxstarren (*Carex appropinquata*). I denna trakt och på några få andra ställen i Silvberg har man noterat knägräs (*Sieglingia decumbens*) och loppstarr (*Carex pulicaris*). Den delvis tuviga och försumpade marken med smärre källdrag är beväxt med gran och några alar.

Andra rika växtsamhällen är slätterängar och f.d. odlingsmark nordväst om Klockares, ej långt från Källarbosjön, där bl.a. gullvivor pryder backarna om senvåren. Under för- och högsommaren blommar vårärt, jungfrulin, smörboll, tvåblad och brudsporre. På de sluttande ängsbackarna står några ståtliga enar och de intilliggande åkrarna äro kantade av långa, raka stengärdesgårdar.

Längs väckanter och odlingar i Magnilbo prunkar renfana, åker- och ängsvädd samt stor flockfibbla, som äro allmänna överallt i Silvberg.

I trakten av Silvbergsjön och Silvbergs gruva är vegetationen mycket trivial och artfattig. Uppe kring gruvöppningarna och slagqvarparna är marken nära nog steril och kan endast livnära några tallar och björkar. Öster om sjön frodas dock på kultiverad mark förvildad häckspirea i stor mängd. Längs bäcken halvannan kilometer nedom sjön nära gustafsgränsen kan man finna spridda tuvor av fjällnejlika med rosenröda, skära och vita blommor.

I Dalkarlsbo med omnejd tangerar man åter förutnämnda kalkstreck, och här upplever man samma örtrikedom som tidigare beskrivits. Den i Kopparbergs län fridlysta granspiran (*Pedicularis silvatica*) har en mycket begränsad förekomst här samt uppe i närheten av Högsveden. Intill en väg c:a 1 km sydväst om Dalkarlsbo står på ett hygge en unik pelargran

med ett högst reducerat antal korta grenar. Trädet har alltså ett smalt och ovanligt utseende. I norra utkanten av Knutsbo finns ett fåtal ekar och hasslar vid en ödetomt, och i dess omgivning växer olvon, tibast och hässlebrodd spridda i terrängen.

Silvbergs nordligaste hörn, mellan sjön Grängen och Knutshyttan där Tunaslätten börjar anas, är socknens lägsta nivå på något över 160 m över havet. I eller strax utom sockenrån vid Knutshyttan står i Tunaåns ravin några gamla, storväxta och vresiga hasslar bland täta snår av gråal och gran. Sjön Grängen omgives av låga, sankta stränder där sprängört, svalting och mannagräs förekommer. I Tunaån genom Grängshammar bildar sjösäv och jätTEGRÖE täta ruggar. Bladvass är här och vid Stora Ulvsjön rikligast förekommande i Silvberg. I Grängshammars omgivning ser man enstaka buskar av olvon och try samt unga lönnar.

Stora Ulvsjön är socknens största sjö och kantas till största delen av barrskog med inslag av björk. Den skogklädda Elseholm i nämnda sjö är största ön i socknen.

Mellan Lilla och Stora Ulvsjön är byn Schenshyttenäs högt och vackert belägen. Norr om det långa sundet vid byn Schenshyttan ligger den vegetationsrika Dammsjön. Här finner man de flesta av våra allmänna vatten- och strandväxter, men man har också noterat några mindre vanliga arter såsom dvärgmåra, mellan-blåsört, småsileshår, knägräs, vitag, brunag samt ärtstarr. Vid sjöns östsida nära byn växer ett bestånd av gul svärds-lilja (*Iris pseudacorus*), som dock sannolikt är inplanterad. Halvannan km mot väster ligger den lilla tjärnen Klysnan, som också är mycket vegetationsrik och beväxt med pors, fräken och vass.

På banvallen vid Ulvshyttan har noterats c:a 50 ex av strimsporre (*Linaria repens*) som i fjol blev "ny" för socknen. Vidare iaktogs närmare 200 ex av resliga kungsljus på samma banvall nära stationshuset. I övrigt förekommer längs banan gråbinka, småsporre, grönknavel, getväppling och klubbkorsört. Backskärvfrö är en av de tidigaste vårblommorna som finns här och litet varstans, men är ännu ej riktigt allmän inom Silvberg.

Västligaste delen av socknen är ett kuperat skogsområde med åsar och bergknallar. I dalsänkorna porlar smärre vattendrag som komma från tjärnar och småsjöar såsom Gruvsjön, Ljustjärn, Kymmertjärn, Gruv-Lars-sjön, Lexen och Gatlången. De två sistnämnda avrinna till Tunsan som är största sjön i området. Den glesa bebyggelsen kring denna sjö består av Fallet och Tunsnäs. Den sistnämnda gården ligger på näset mellan

Tunsan och den smala Långsjön. Floran är i denna del av socknen något trivial och består i huvudsak av allmänna arter.

Längs järnvägen kring Ulvshyttan och vid Rämshyttan har den mindre vanliga vargtöreln (*Euphorbia esula*) några sparsamma förekomster och vid Rämshyttan finner man även vitplister, malört, vit sötväppling och foderlost.

Silvberg är till ytan en av de mindre socknarna i denna del av landskapet, men kan väl hävda sig med de större vad växternas artantal beträffar. Enligt Dalarnas Flora med dess två tillägg har c:a 530 arter redovisats. De flesta av växterna äro stabiliserade och förekommer ännu på sina ståndorter och lokaler. En del arter tycks dock ha decimerats men andra åter ha visat ökad frekvens. Stundom inkommer någon "ny" växt för socknen av tillfällig eller bofast karaktär. Naturen i Silvberg har också bibehållits utan större ingrepp såsom skogsskövling, anläggning av moderna industriområden, dammar och större vägbyggen. Ett ostört naturparadis i Dalabergslagen.

